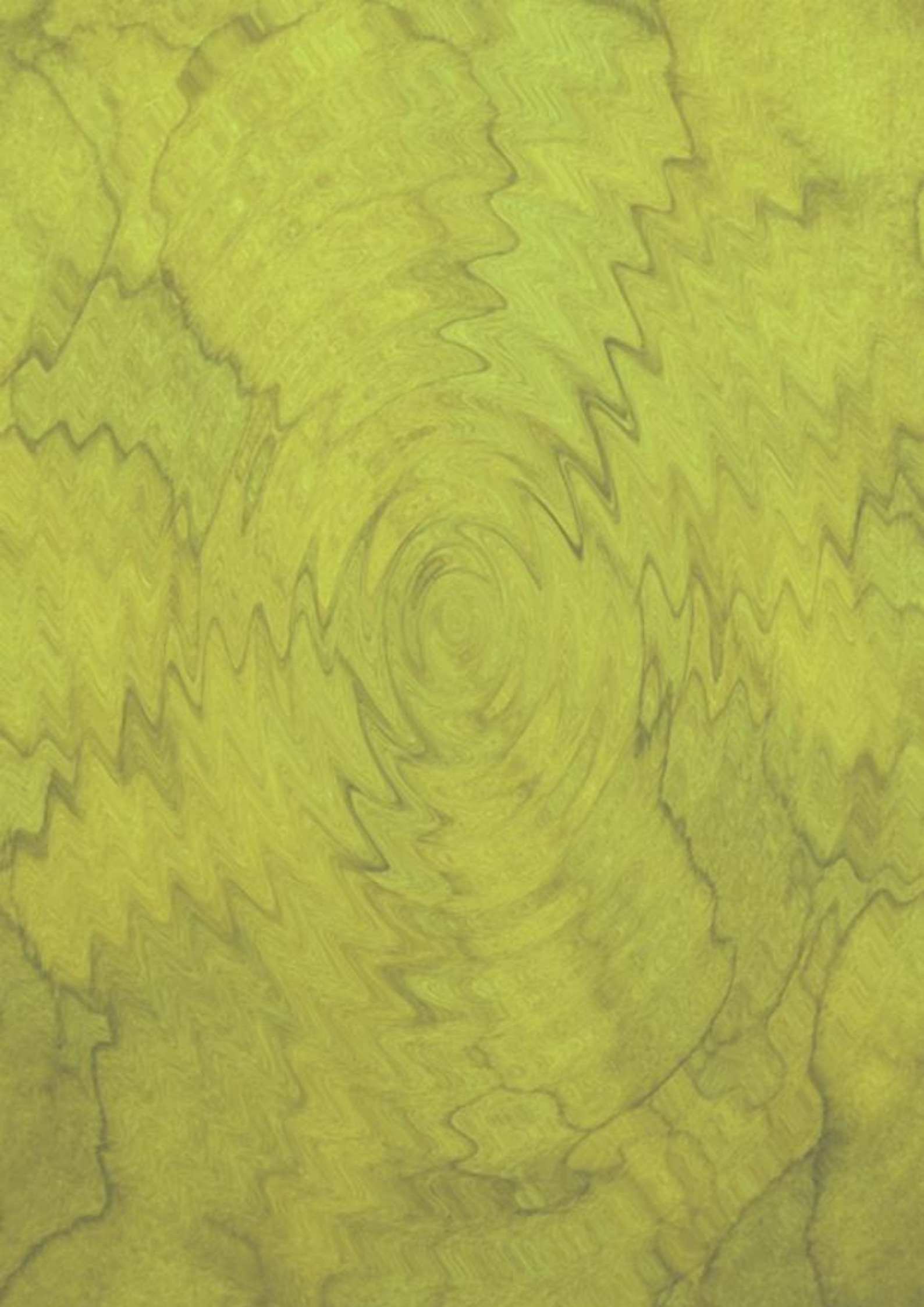

Jan Perůtka

**Technika tónování papíru
lihovými mořidly
pro knihařské účely.**

VZNIK TECHNIKY

Za objevitele této techniky je u nás pokládán brněnský malíř a grafik Jiří Hadlač, jehož tvorba byla zaměřena také na knižní objekty. V osmdesátých letech dvacátého století začal jako první používat lihová mořidla na dřevo k tónování ručního papíru. Nevytvářel žádné konkrétní vzory, papír pouze nerovnoměrně zabarvoval do určitého tónu. Na tyto listy dále kaligrafoval barevnými tušemi vybraný text, který často doplňoval kresbami a tak postupně v jeho ateliéru vznikaly jedinečné knižní objekty.

V polovině osmdesátých let nový způsob tónování od něj převzal jeden z nejvýznamnějších našich uměleckých knihvazačů, profesor Jindřich Svoboda, který práci s lihovými mořidly dále rozvinul a zdokonalil, především při své nově vynalezené technice aplikaci japonských papírů (rok 1986). Mořidla dále používal při tvorbě nevšedních předsádkových a potahových papírů. Od něj se tento způsob používání lihových mořidel rozšířil dále mezi ostatní umělecké knihvazače.

Jako svého posledního žáka mne pan profesor Svoboda s touto technologií seznámil počátkem roku 1987, kdy mě zasvěcoval do tajů umělecké knižní vazby. Byly to právě lihové papíry, které jsem aplikoval nejen na předsádky svých prvních knižních vazeb, ale i na pokryvy jejich desek a ochranných pouzder. Později, v následujících letech jsem měl možnost se seznámit i s ostatními způsoby zhotovování dekorativních knihařských papírů. Lihové papíry mne zaujaly svými stále novými možnostmi, nejlépe vyhovovaly mým výtvarným záměrům a v mých podmínkách byly na zhotovování ideálními dekorativními papíry. Jejich tvorbou se proto zabývám dosud.

PŘEDNOSTI LIHOVÝCH PAPÍRŮ

Tyto papíry jsou hodně zajímavé bohatou škálou nejrůznějších tónů, které se dají namíchat ze základní sady pastelových odstínů, dodávaných v současné době výrobcem na náš trh.

Mezi hlavní výhody patří neomezená variabilita abstraktních dekorů, kterých máme šanci při tvorbě docílit. Máme možnost zhotovit papíry s nenápadnou jemnou strukturou, laděnou do zvoleného odstínu, až po nápadné, hodně dekorativní vzory. Můžeme získat plynulé měkké přechody mezi jednotlivými polotóny, nebo ostře ohraničené linie. Při tvorbě lihových papírů uplatnění nachází jak sytý odstín s nejvyšší krycí barevnou mohutností, až po křehké lazury těch nejsvětlejších odstínů.

Další výhodou je, že můžeme tónovat prakticky jakýkoliv papír, od nejlépejšího japonského, až po papíry těch nejvyšších gramáží. Záleží na našich požadavcích, k jakému účelu takto upravený papír hodláme použít. Dobrých výsledků lze docílit jak u méně klížených papírů, tak u více klížených. Doporučuji zvolený papír předem odzkoušet na malém vzorku a mořidlo usušit, abychom viděli, jak bude vypadat konečný odstín a jak dobře se konkrétní druh bude tónovat. Sušení je v tomto případě nutné, neboť čerstvě namořené archy vypadají hodně atraktivně a po celkovém uschnutí dojde k velmi zřetelné barevné změně.

Za velkou přednost osobně považuji skutečnost, že většina zhotovených „liháků“ je dobře použitelná oboustranně, neboť mořidla snadno prosakují celou hmotou jednotlivých archů. Tím máme zaručen větší výběr, chystáme-li se mořený papír použít. Nesplňuje-li s odstupem času při výběru některý papír naše nároky, můžeme jej kdykoliv znovu „přetvořit“ na zcela nový vzor.

TECHNOLOGICKÝ POSTUP

Doporučené potřeby a pomůcky:

- dostatečně velká pracovní plocha
- staré noviny
- archy nepoužívaných lepenek
- stará rýsovací deska (nejlépe A1)
- papíry určené k tónování
- několik odstínů lihových mořidel na dřevo
- zásoba denaturovaného lihu
- uzavíratelné nádoby se širším hrdlem (různé objemy)

- sada různých štětců dle potřeby
- nádoby s mechanickým rozprašovačem
- molitanové houby
- injekční stříkačky
- lékařské gumové rukavice
- starý fén
- kousky starých hadrů

Tónování jednotlivých archů:

Během let, kdy se lihovými papíry zabývám, se mi osvědčilo celý proces moření realizovat na dřevěné desce. Dobře se k tomuto účelu hodí stará rýsovací deska, na které mám položeno několik listů papíru o něco větších, než je formát určený k tónování. Je to proto, že mořidlo prosakující skrz pojednáváný papír se vsakuje do spodních vrstev, nikoliv do dřevěné desky. Podložky z nesavých materiálů (sklo, plast apod.) se dají využívat též, ale raději je nedoporučuji, neboť mořidlo na jejich povrchu zasychá a v zápětí se dalším mořením rozpouští a tím vzrůstá nebezpečí, že si svou práci znehodnotíme odstíny z minulé série. Řešení by bylo tyto podložky po každém namořeném listu opakovaně umývat a takto zajistit nezbytnou čistotu, ale je zde další podstatný problém, že se mořidlo během práce na povrchu nesavého materiálu hromadí a tónovaný papír leží v nevsáknutém mořidle, a tím je další práce zpomalena, někdy i znemožněna. Papíry, které používám k vypodložení mořeného archu si k tomuto účelu ponechávám v úschově pro budoucí použití. Jednou za čas, až jsou dostatečně zaplněny barevnými skvrnami, podrobím je též tónováním, a takto navíc získám další použitelné liháky z „uspořeného“ mořidla, které by jinak bez užitku vsáklo do desky, nebo by bylo setřeno z nesavé podložky do hadry.

Formát mořeného papíru si určíme dle vlastního uvážení. Nejlépe se mi pracuje s formátem A2, který se mi osvědčil jako „universální“. Ideální je, když z jednoho archu získáme přední i zadní předsádku a zůstane nám ještě kupříkladu rezerva na pokryv pouzdra. Musíme brát též zřetel na správnou orientaci vláken v papíru, ne vždy zvolený

arch odpovídá našemu požadavku. V tomto případě si můžeme jednotlivé archy, nebo vhodné přířezy přizpůsobit předem, klademe je potom na vrstvu podkladových papírů těsně vedle sebe a moříme je současně, jako by se jednalo o jediný rozměrnější formát. Je to proto, aby byl zachován charakter vznikajícího dekoru.

Vlastní moření můžeme realizovat několika styly. Neexistuje žádný konkrétní předpis, jakým způsobem máme tuto proceduru provádět, záleží na našich schopnostech, fantazii a zkušenostech získaných praxí. Obdobně je tomu také u používaných pomůcek.

Nejjednodušší způsob spočívá v nakapávání zvoleného odstínu na suchý papír. K tomuto úkonu používám vlasové nebo štětinové štětce různých velikostí a při jejich výběru dbám na to, aby délka a bohatost materiálu, z kterého je štětec zhotoven, byla co největší. Takové štětce do sebe vsáknou více mořidla a nadále je používám pouze k tomuto účelu. Doporučuji používat gumové rukavice, neboť mořidla hodně silně barví a vsakují do nechráněné pokožky (hlavně syté nejtmaší tóny), a trvá poměrně dlouho, než se ho při umývání zbavíme z okolí nehtů a citlivějších míst rukou.

Nakapávání provádím tak, že do namočeného štětce, který držím přibližně 15 až 20 cm nad povrchem papíru, prsty druhé ruky dávám lehké úder. Tím dochází k postupnému uvolňování mořidla, které se rozprskává na papíře. Velikost kapek se dá lehce ovlivňovat silou úderů. Máme-li ruku ve vyšší vzdálenosti od tónovaného papíru, dopadají kapky na větší část povrchu. Čím více se štětcem přibližujeme, pak kapky zaplňují menší plochu. Tento úkon je nutné provádět rychle a rovnoměrně, abychom celý formát kapkami pokryli v co nejkratší době. Nevadí, když zůstávají mezi kapkami bílá místa papíru. Jsou-li kapky dostatečně velké, mořidlo se postupně rozpívá a často se stává, že během několika minut se jednotlivé kapky vzájemně prolnou. Po usušení papír již můžeme považovat za hotový.

Stane-li se, že se kapky vzájemně do sebe nevpíjí, můžeme v druhé fázi zapouštět do bílých míst stejný odstín, který předem naředíme denaturovaným lihem, odlišný odstín nebo pouze čistý líh. Pokaždé docílíme zcela rozdílného výsledku. Velkou roli hraje, provádíme-li druhé nakapávání na suchý dekor, nebo na ještě nezaschlé plochy. Občas používám při práci fén, kterým dosušuji nadměrně mokré zóny, vzniklé během moření.

Máme-li pocit, že vzniklý vzor je příliš barevný (v případě použití několika odstínů současně), nebo nám vadí ostře ohraničené linie, můžeme tuto skutečnost ovlivnit. Stačí do mechanického rozprašovače nalít čistý líh a stejnoměrně celý povrch nastříkat. Dojde k opětovnému částečnému rozvlhčení pigmentu, který se dodatečně vpije do svého dalšího okolí. Do rozprašovače můžeme dále nalít další, buď koncentrovaný, nebo ředěný odstín a nastříkáním povrchu dekorovaného papíru docílíme barevného sjednocení celého formátu.

Toto jsou základní postupy, které si každý zájemce může odzkoušet, libovolně kombinovat a přizpůsobit svým vlastním podmínkám. Považuji za důležité se zmínit o schnutí lihových papírů. Tomuto závěrečnému úkonu, na kterém závisí výsledek celé práce, musíme věnovat zvýšenou pozornost. Doporučuji namořené archy ukládat na suchou, vodorovně položenou lepenku, kterou již k tomuto účelu necháme vyčleněnou. Mám špatnou zkušenost z dřívějších dob, kdy jsem nechával papíry dosychat na kusu starého linolea, které jsem používal jako podložku na řezání. Na zcela uschlých papírech se často „prokopírovaly“ linie řezů z linolea, které zcela nevhodně zasahovaly do dekoru papíru. S obdobným výsledkem jsem se setkal, nechal-li jsem papír volně usychat na keramické dlažbě. Na těchto papírech byly zase patrné linie spár mezi jednotlivými dlaždicemi. Rovněž sušení na šňůře není vhodné, protože mořidlo v této poloze stéká do spodních partií archu, který je po takovémto sušení v horní části světlejší a ve spodní tmavší. Ideální je, když

můžeme lepenky i s hotovými papíry v letních měsících nechat za příznivého počasí venku. Při pomalejším schnutí papírů na lepenkách v místnosti se občas stane, že se papír mírně zvlhne a následně vznikají dodatečně světlé skvrny na rubové straně v místech, kde byl papír v kontaktu s lepenkou. Dopřeje-li náhoda, že jsou tyto skvrny rovnoměrně rozmístěny po celé ploše, považuji tyto papíry za velmi zdařilé a cením si jich nejvíc.

Tónování většího počtu archů:

Lihovými mořidly můžeme docela dobře tónovat i větší množství přířezů (např. předsádek až několik desítek párů), aniž by variabilita budoucího dekoru byla rozdílná. V tomto případě jsme trochu omezeni v technologickém postupu a musíme zvolit takový styl moření, který budeme schopni při pracnosti lihových papírů dodržet na stanoveném počtu archů. Je nezbytné důkladně propočítat celkovou spotřebu mořidel a lihu, abychom nebyli zaskočeni uprostřed práce chybějícím odstínem.

Osvědčilo se mi, když si budoucí odstíny předem v malých objemech namíchám a na několika vzorcích odzkouším. Postupuji tak, že jednotlivé tóny přesně odměřuji injekční stříkačkou, zapisuji si namíchané poměry a až jsem s konečným výsledkem odstínů po usušení spokojen, dle získaných poznámek namíchám, popř. naředím potřebná mořidla. Mám také jistotu, že dojde-li mi během práce některá složka, mohu si ji kdykoliv namíchat v potřebném množství. Tyto vícekusové série se nedají obvykle dokončit během jediného dne. K uchování namíchaných odstínů jsou ideální skleněné uzavíratelné nádoby s dobře těsnícími víčky, aby nedocházelo k odpařování lihu a tím i změně namíchaného poměru.

Vlastní moření provádím tak, že si na podkladové papíry položím 15 až 20 přířezů, ale může jich být i více. Záleží na velikosti a celkovém množství, ale i na časových možnostech a zamýšleném dekoru. Není vhodné při takto objemné

práci na papírech vytvářet příliš komplikované dekory. Většinou dostatečně širokým a hustým štětcem prokapávám rovnoměrně celou plochu tak, aby bílých ploch bylo co nejméně. Na zvlněném povrchu se postupně tvoří místa, do kterých mořidlo stéká. Tohoto využívám a po několika minutách papír přemístím na lepenku. Následující arch má již na povrchu několik skvrn, vsáklých z předešlého listu, prokapávám tedy jen prázdná místa. Dokončený papír opět umístím ke schnutí. Celý cyklus moření opakuji, až mám kompletní sérii hotovou. Většinou jsem omezen počtem lepenek, které mohu rozmístit na volné plochy chodby. Při tomto způsobu moření získáme přibližně první tři archy mírně odlišné od celkového zbývajícího počtu.

Nejsou-li nároky na dekor příliš vysoké, lze mnohokusové série tónovat tak, že na jednotlivé přířezy nanáším mořidlo tupováním molitanovou houbou. Takovéto papíry jsou po uschnutí zabarveny do zvoleného odstínu a postrádají jakoukoliv strukturu. Můžeme je v druhé fázi podrobit dalšímu tónování a prokápáním docílit zamýšleného vzoru.

Další využití lihových mořidel:

Lihová mořidla na dřevo s oblibou používám také k zušlechťování kůží. Postup je obdobný, jako u tónování jednotlivých archů, ale u kůže málokdy docílíme efektů, jako u papíru. Obvykle pracuji se světlými kůžemi, které již mají daný odstín z výroby a mořidlem získám různě odstupňované odstíny na tomtéž materiálu. Práce je rychlejší, neboť mořidlo pouze stejnoměrně nanáším tupováním na povrch kůže. Ideální k tomuto účelu je obyčejný štětinový kulatý štětec o průměru 3 až 5 cm. Po aplikaci mořidla je nutné nechat kůži volně dostatečně dlouhou dobu proschnout na kusu lepenky. Chceme-li docílit tmavšího zabarvení, postup je nutné znovu opakovat po každém zaschnutí, které urychlíme, budeme-li kůži průběžně dosušovat fénem.

S mořidlem můžeme pracovat také na již potažených deskách, ať kůží, nebo pergamenem, není-li ještě zavěšen kniž-

ní blok. V tomto případě je vhodné k nanášení používat tampón ze starých textílií. Potřebné množství mořidla máme v ploché misce, do které opatrně tampón namáčíme, dle potřeby jej vytřeme do starých novin a teprve po té nanášíme vlhkým tamponem mořidlo na povrch materiálu. Tímto způsobem můžeme na deskách docílit zajímavých jemných barevných přechodů.

Mořidlo můžeme velmi dobře použít k tónování bavlnek, a takto získat další vhodné odstíny k ručně šitému kapitálku. Rovněž můžeme probarvit nitě, máme-li v úmyslu ponechat na knižním bloku tzv. „viditelné šití“. Dále se mořidly dá docílit krásných odstínů na běžných knihařských plátnech. Využití je velmi mnohostranné.

Technika tónování papíru lihovými mořidly je vhodná nejen pro začátečníky, ale dostatek tvůrčího prostoru skýtá i zkušeným autorům, kteří při své tvorbě nacházejí stále nové možnosti a způsoby použití lihových mořidel ke knihařským účelům.

